

Nature of organizational and legal relations in preliminary contracts

Vokhidjon TOPILDIYEV¹

National University of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2022
Received in revised form
20 April 2022
Accepted 15 May 2022
Available online
15 June 2022

Keywords:

contract,
preliminary contract,
main contract,
freedom of contract,
deal agreement,
consensual contract.

ABSTRACT

This article, from a theoretical and practical point of view, analyzes the essence of preliminary agreements and the manifestation of civil organizational and legal relations in the process of their conclusion. It also covers the development of the institution of a preliminary agreement, the organization of property relations of a property nature through a preliminary agreement and the regulation of direct property relations through the main agreement.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3-pp82-90>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Дастлабки шартномаларда ташкилий-ҳуқуқий муносабатларнинг табиати

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

шартнома,
дастлабки шартнома,
асосий шартнома,
шартнома тузиш
эркинлиги,
келишувлар тўғрисидаги
битим,
консенсуал шартнома.

Мазкур мақолада дастлабки шартномаларнинг моҳияти ва уларни тузиш жараёнида фуқаролик ташкилий-ҳуқуқий муносабатларнинг намоён бўлиши назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил этган. Шунингдек, дастлабки шартнома институтини ривожлантириш, дастлабки шартнома воситасида мулкӣ тусга эга бўлган ташкилий муносабатлар, асосий шартнома орқали эса бевосита мулкӣ муносабатлар тартибга солинишини ёритиб берилган.

¹ Professor of department "Theory and practice of building a democratic state" doctor of juridical sciences Professor, National University of Uzbekistan. Tashkent, Uzbekistan. E-mail: vtopildiev@mail.ru.

Характер организационно-правовых отношений в предварительных договорах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

договор,
предварительный
договор,
основной договор,
свобода составления
договора,
соглашение о сделках,
консенсуальный договор.

В данной статье анализируется сущность предварительных договоров и проявление гражданских организационно-правовых отношений в процессе их заключения. А также в ней освещается развитие института предварительного договора, урегулирование организацию имущественных отношений имущественного характера через предварительный договор.

Фуқаролик ҳуқуқий муносабатларнинг вужудга келиши, ўзгариши ва бекор бўлишида юридик фактларнинг ўзига хос тури ҳисобланган шартномалар муҳим ўрин тутди. Мазкур ҳолат Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 8-моддаси 2-қисмига кўра, фуқаролик ҳуқуқ ва бурчлари қонунда назарда тутилган шартномалар ва бошқа битимлардан, шунингдек, гарчи қонунда назарда тутилган бўлмаса-да, лекин унга зид бўлмаган шартномалар ва бошқа битимлардан вужудга келади. Шу маънода, шартномаларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини вужудга келтириш асоси сифатида ўрганишда фуқаролик-ҳуқуқий шартномани тузиш бўйича тарафларнинг ўзаро келишувини расмийлаштириш воситаси бўлган дастлабки шартнома ва унинг асосий шартномага нисбатан ўрнини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш концепциясининг III. Бозор иқтисодиётини янада ривожлантириш ва хорижий инвестицияларни жалб этишнинг мустаҳкам ҳуқуқий асосларини шакллантириш бўлимининг 3-бандида “Шартномавий-ҳуқуқий муносабатларнинг сифат жиҳатдан янги механизмларини жорий қилиш, шу жумладан, шартнома турларини оптималлаштириш, дастлабки шартнома институтини ривожлантириш, шартнома тузиш эркинлигини кенгайтириш, шартномавий муносабатларнинг барқарорлигини таъминлаш, шартномавий муносабатларда ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланишни тартибга солиш” масалалари белгилаб қўйилган.

Дастлабки шартноманинг таърифи ФКнинг 361-моддасида белгиланган бўлиб, унга мувофиқ, дастлабки шартнома бўйича тарафлар келгусида мол-мулк бериш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш ҳақида дастлабки шартномада назарда тутилган шартлар асосида шартнома тузиш (асосий шартнома) мажбуриятини оладилар. Дастлабки шартнома ҳақиқий саналиши учун у асосий шартнома учун белгиланган шаклда, борди-ю, асосий шартноманинг шакли аниқланмаган бўлса, ёзма шаклда тузилиши лозим.

ФКда дастлабки шартномага берилган таърифдан англашилишича, дастлабки шартнома агар асосий шартнома келгусида мол-мулк бериш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатишни назарда тутганда қўлланилишини белгилаш орқали уни қўллаш соҳаларини чеклайди. Бошқача айтганда, дастлабки шартнома фақат асосий шартнома мажбурият муносабатларини вужудга келтиришга қаратилган ҳолда қўлланилади. Бироқ, фуқаролик ҳуқуқида “ашёвий” шартномалар деб номланган шартномаларнинг мавжудлиги, уларнинг тузилиши

тарафларга ҳеч қандай мажбуриятлар юкламаслиги мавжудлигини ҳам эътибордан четда қолдирмаслик керак. Адабиётларда таъкидланганидек, бундай шартномалар мазмунида дастлабки шартномалар мавжуд бўлишини истисно этувчи хусусиятлар ўз ифодасини топмайди. Шу сабабли ФКнинг 361-моддасини фақат унда кўзда тутилган, тарафлар ўртасида мажбурият тусидаги муносабатларни вужудга келтирадиган соҳаларда қўлланилиши сифатида талқин қилиш тўғри бўлмайди.

Дастлабки шартнома, асосан, ҳуқуқни вужудга келтирувчи шартнома ҳисобланади ва бу юридик конструкцияни икки жиҳат: атамашунослик ва мақсадли-йўналтирилганлик жиҳатидан талқин этиш лозим.

Биринчи ҳолатда, дастлабки шартномадан вужудга келадиган ҳуқуқий муносабатларнинг ташкилий туси дастлабки шартнома номининг ўзидан англашилади. Дастлабки атамаси нимадандир олдинги, ниманингдир бошланғич асоси эканлигини билдиради. Ушбу умумқабул қилинган аҳамиятидан келиб чиқиб, дастлабки шартнома вақт жиҳатидан бошқа мулкӣ шартномадан олдин вужудга келади, деб хулоса чиқариш мумкин.

Иккинчидан, дастлабки шартномадан вужудга келувчи ҳуқуқий муносабатнинг ташкилий туси унинг вазифаси ва мақсадидан келиб чиқади, яъни унинг мақсади келажакда муайян шартномани тузишга қаратилади. И.В. Елисеев ва М.В.Кротовларнинг фикрича, дастлабки шартнома тарафлар ўртасидаги иқтисодий (мулкӣ) муносабатларни бевосита тартибга солишга қаратилмаган. Аниқроғи, у тарафлар ўртасидаги ташкилий, “юридик” муносабатларни тартибга солади.

Умумий қоидага кўра, дастлабки шартнома тарафларнинг муайян шартномавий муносабатга киришиш истаги бор, лекин шартнома тузишга тайёр бўлмаган, бироқ келажакда шундай шартнома тузишдан манфаатдор бўлган шароитдан келиб чиқади. Шу муносабат билан дастлабки шартномани “вазият тақозосининг натижаси” ва “контрагентни йўқотмаслик” ҳамда муайян товар (иш, хизмат) ни “қўлдан чиқармаслик” чораси сифатида баҳолаш мумкин. Ҳ.Р. Раҳмонқулов дастлабки шартнома ва асосий шартноманинг ўзаро нисбатини таҳлил қилиб, қуйидаги фикрларни билдиради: “Ушбу шартномалар ягона мақсадга қаратилганлиги билан ўзаро узвий боғлиқдир. Улар айна бир вақтнинг ўзида вужудга келмайди ва шу билан бирга, бирининг пайдо бўлиши бошқасининг пайдо бўлишига боғлиқ, яъни дастлабки шартнома асосий шартнома юзага келиши учун замин бўлиб хизмат қилади ва ўз олдидаги вазифаларни бажариб бўлганидан кейин ўзининг амал қилишини тўхтатади. Дастлабки шартнома воситасида мулкӣ тусга эга ташкилий муносабатлар, асосий шартнома орқали эса бевосита мулкӣ муносабатлар тартибга солинади”.

Ушбу фикрга қўшилган ҳолда дастлабки шартномани тузиш номулкӣ муносабатни, яъни мулкӣ ҳарактерга эга бўлган фуқаролик ташкилий-ҳуқуқий муносабатларни вужудга келтиради.

Айрим адабиётларда дастлабки шартномага оид қоидалар мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш тўғрисидаги келишувларга татбиқ этилмаслиги белгиланган. Масалан, М.И. Брагинскийнинг фикрича, дастлабки шартнома ҳар қандай турдаги асосий шартномани тузишдан олдин вужудга келади. Дарҳақиқат, бугунги кунда дастлабки шартнома бир қатор фуқаролик ҳуқуқий шартномаларни

тузишда кенг қўлланилмоқда ва асосий шартномадан олдин вужудга келиши ҳамда ҳуқуқ ва мажбуриятларни белгилаши билан аҳамиятлидир. Талабдан бошқа шахс фойдасига воз кечиш (цессия), қарзни ўтказиш (делегация), кўчмас мулк гарови (ипотека)да дастлабки шартномалардан кенг фойдаланилмоқда.

Дастлабки шартномани тузишдан мақсад келгусида тузилиши кўзда тутилаётган шартнома (асосий шартнома) тарафлари ўртасидаги ҳуқуқий муносабатни (дастлабки мажбурият) белгилаш заруриятидан, яъни асосий шартномани зудлик билан тузиш имконияти мавжуд эмаслигидан келиб чиқади. Биринчи навбатда, бу ҳолат ўзининг характериға кўра реал бўлган асосий шартномалар (рента, юк ташиш, қарз, омонат сақлаш шартномалари)ни тузишдаги дастлабки шартномаларга нисбатан қўлланилади. Масалан, агар доимий рента олувчининг қўлида доимий рента тўловлари асосида рента тўловчига берилиши лозим бўлган мол-мулк мавжуд бўлмаса. Бироқ муайян муддатдан сўнг у мазкур мол-мулкни қўлга киритиш имкониятига эга бўлганида, рента тўловчи ўз манфаатларини рента олувчи билан дастлабки доимий рента шартномасини тузиш йўли билан кафолатлаши ва шу орқали унинг муайян мол-мулкни топшириш ва доимий рента шартномасини тузиш бўйича хоҳиш истагини расмийлаштириб қўйиши мумкин.

Шу билан бирга, дастлабки шартноманинг зарурияти давлат рўйхатидан ўтказилиши талаб қилинадиган асосий шартномалар уй-жойларнинг олди-сотдиси (ФКнинг 481-моддаси), кўчмас мулкни ҳадя қилиш (ФКнинг 504-модданинг 4-қисми), мулкий мажмуа сифатида корхонани сотиш ёки ижарага бериш (ФКнинг 490, 580-моддалари), бино ва иншоотни бир йилдан кам бўлмаган муддатга ижарага бериш (574-модданинг 3-қисми) шартномалари, давлат рўйхатидан ўтказиш талаб қилинадиган битим бўйича талабдан бошқа шахс фойдасига воз кечиш (ФКнинг 320-моддаси 2-қисми)ни тузишда ҳам намоён бўлади. Кўрсатиб ўтилган ҳолатларда дастлабки шартноманинг тузилиш фуқаролик муомаласининг қуйидаги талабидан келиб чиқади: ФКнинг 366-моддаси 2-қисмига кўра, нотариал тасдиқланиши ёки давлат рўйхатидан ўтказилиши шарт бўлган шартнома нотариал тасдиқланган ёки рўйхатдан ўтказилган пайтдан эътиборан, нотариал тасдиқланиши ва рўйхатдан ўтказилиши зарур бўлганда эса шартнома рўйхатдан ўтказилган пайтдан эътиборан шартнома тузилган ҳисобланади. Мазкур турдаги шартномалар асосида вужудга келадиган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказиш учун эса тегишли мол-мулкка нисбатан ҳуқуқни бегиловчи ҳужжатни кўрсатиш талаб этилади, Бироқ бундай ҳужжатни ҳар доим ҳам тақдим этиш имкони бўлмайди (масалан, меросга бўлган ҳуқуқ тўғрисидаги гувоҳнома мерос очилган кундан эътиборан олти ой ўтганидан кейин берилади (ФКнинг 1146-моддаси 2-қисми), қурилиши тугалланмаган бино кўчмас мулк сифатида буюртмачи мазкур бино расмийлаштирилгандан сўнггина мулк ҳуқуқига эга бўлади). Шу сабабли давлат рўйхатидан ўтказилиши талаб қилинадиган асосий шартномани тузишнинг ягона кафолати бу дарҳол дастлабки шартнома тузиш ҳисобланади.

Шу ўринда эътироф этиш жоизки, консенсуал характерга эга бўлган, бироқ давлат рўйхатидан ўтказилиши талаб қилинмайдиган шартномаларни тузишда ҳам дастлабки шартномадан фойдаланиш қонун ҳужжатларида таъқиқланмаган. Бироқ бу ҳолатда тузилиши лозим бўлган дастлабки шартнома қонун

хужжатларида белгиланган талабларга амал қилиб тузилиши лозим бўлади. Масалан, бундай турдаги дастлабки шартномаларга форвард битимларни киритиш мумкин. Ўзбекистон Республикасининг “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги Қонунида келтирилган бўлиб, унга кўра, форвард битимлар-реал товарни етказиб бериш муддати кечиктирилган ҳолдаги олди-сотди битимларидир. Бундай ҳолда дастлабки шартноманинг предмети бўлиб, келгусида иштирокчилар ўртасида асосий активни муайян тўлов эвазига топшириш тўғрисидаги шартнома тузиш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 361-моддаси 3-қисмига кўра, дастлабки шартномада асосий шартноманинг нарсасини, шунингдек, бошқа муҳим шартларини белгилаб қўйиш имконини берадиган шартлар бўлиши керак. Бу шартларнинг ҳаммаси форвард шартномалари тузилаётган пайтда келишиб олиниши мумкин. Биржа ёки бошқа воситачи ёрдамида форвард шартномасини тузиш бундай вазиятни бартараф этишнинг чора-тадбирларидан бири бўлиб ҳисобланади. Бунда томонлар битим бўйича кафолат оладилар, чунки форвард шартномалар бўйича биржа савдоси қоидалари битимларнинг ушбу тури қатъий шарҳини берадиган ва битимни икки хил маънода ёки уни гаров сифатида шарҳлаш эҳтимоллигини истисно этувчи бош келишув деб ҳисоблаш мумкин. Бундан ташқари, томонлар биржанинг ҳисоб-китоб палатасига шартнома бажарилишини таъминлаш мақсадида маълум бир пул маблағларини ўтказиши мумкин.

Таъкидлаш лозимки, реал шартномаларни тузишга қаратилган дастлабки шартнома бузилиши оқибатида вужудга келган зарар, консенсуал характердаги шартномаларни тузишга қаратилган дастлабки шартнома бўйича зарарларга қараганда юқорироқ бўлади. Умумий қоидага кўра, дастлабки шартнома икки томонлама тусга эга ҳисобланади. Бироқ айрим юридик адабиётларда дастлабки шартнома фақат бир томонлама бўлиши кўрсатилган бўлса, айрим адабиётларда дастлабки шартнома мазмунига кўра икки томонлама бўлиши ҳам мумкинлиги эътироф этилган. Дастлабки шартномага ФКнинг 361-моддаси 1-қисмида берилган таърифдан келиб чиқиб айтиш мумкинки, мазкур шартнома консенсуал ва текинга тузиладиган шартномалар жумласига киради. Бинобарин, дастлабки шартнома юзасидан тарафларнинг асосий шартнома тузиш бўйича мажбуриятлари шартнома тузилган пайтдан бошлаб вужудга келади. Шартнома юзасидан тарафлар олган мажбуриятлари юзасидан ҳақ тўлаш мажбуриятини олмайдилар ва бу ўринда уларнинг мажбуриятлари тенг, деб эътироф этилади.

Дастлабки шартноманинг предметини тарафларнинг келгусида мол-мулк бериш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш ҳақида шартнома (асосий шартнома) тузиш бўйича ҳаракатлари ташкил қилади. Бу ўринда амалиётчи мутахассисларнинг дастлабки шартноманинг предметини тарафларнинг келгусида шартнома тузиш мажбурияти ташкил этиши хусусидаги фикрларига қўшилиб бўлмайди, зеро, “тарафларнинг мажбуриятлари” шартнома-битимдан келиб чиқадиган мажбурият бўлиб, бу ҳолатда шартнома мазмунида тарафларнинг мажбуриятлари ўз ифодасини топмайди.

ФКнинг 361-моддаси 4-қисмига кўра, дастлабки шартномада тарафлар қанча муддатда асосий шартномани тузиш мажбуриятини олиши кўрсатилади.

Фикримизча, мазкур норма мазмуни анча ғализ чиққан. Бинобарин, “қанча муддатда” ибораси аниқ вақтни ифодаламайди ва кейинчалик асосий шартномани тузиш пайтини аниқлаш бўйича турли келишмовчиликларни вужудга келтириши мумкин. Шу билан бирга, стилистик жиҳатдан гап тузилиши мазкур нормада бироз тушунарсиз ифодаланганлигини ҳам эътироф этиш ўринли. Чунки ФКнинг 361-моддаси 1-қисмида дастлабки шартномага берилган таърифда тарафларнинг асосий шартнома тузиш мажбуриятини ўз зиммаларига олишлари кўзда тутилган бўлиб, ушбу мажбуриятнинг ижро этилиши шартноманинг амал қилиш муддатига тенг ҳисобланади. Яъни асосий шартноманинг тузилиши дастлабки шартноманинг бекор бўлишига олиб келади. Шу муносабат билан ФКнинг 361-моддаси 4-қисмидаги “асосий шартномани тузиш мажбуриятини олиши кўрсатилади” ибораси мазкур модда биринчи қисми биринчи жумласининг охиридаги “шартнома тузиш (асосий шартнома) мажбуриятини оладилар” иборасининг асоссиз такрорланишига ўхшайди ва ўзбек тилида гап тузилиши қоидаларининг бузилганлигини кўрсатади.

Фикримизча, ушбу норма қуйидаги мазмунда белгиланиши мақсадга мувофиқдир: “Дастлабки шартномада тарафлар асосий шартномани тузиш муддатини белгилаб олишлари мумкин”. Норманинг бундай ифодаланиши дастлабки шартнома муддатини аниқлаш диспозитив тусга эғалигидан келиб чиқади. Амалдаги нормада эса муддатни белгилаш қатъийлик тусига эғалигини кўрсатгандай. Бинобарин, “кўрсатилади” феъли буйруқ майлида бўлиб, муддатни кўрсатмаслик (тўғрироғи белгиламаслик) қонундан четга чиқиш сифатида баҳоланишини англатади. Бундан ташқари, ФКнинг 361-моддаси 4-қисмининг иккинчи жумласида мазкур муддат диспозитив тусга эғалиги эътироф этилади ва у қуйидагича мазмунда белгиланган: агар дастлабки шартномада бундай муддат белгилаб қўйилган бўлмаса, асосий шартнома дастлабки шартнома тузилган пайтдан бошлаб бир йил ичида тузилиши шарт.

Фикримизча, дастлабки шартнома муддатини бир йил қилиб белгилаш ФКдаги анъанавий тусга эга бўлган ҳолатдан келиб чиқади. Бинобарин, ишончномада ҳам муддат кўрсатилмаган бўлса, у берилган кундан бошлаб бир йил амал қилиши белгиланган (ФКнинг 139-моддаси), прокат шартномасининг муддати ҳам бир йил бўлиши кўрсатилган (ФКнинг 559-моддаси). Албатта, бу ўринда тарафлар ўзаро келишиб дастлабки шартномада унинг амал қилиши бир йилдан кўп бўлиши мумкинлигини ҳам белгилашлари мумкин. Масалан, уй-жой қурилишини бошлаган юридик шахс фуқаро билан дастлабки шартнома тузиб, икки йилдан кейин уй-жой қурилиши якунланиши ва шундан сўнг уй-жойнинг олди-сотди шартномаси тузилиши мумкинлигини белгилаб қўйиши мумкин.

Юқорида қайд этилганидек, дастлабки шартномада тарафлар асосий шартноманинг нарсаси ва бошқа муҳим шартларни белгилаб олишлари лозим. Шу ўринда товар, иш ёки хизматнинг баҳосини белгиламаслик қандай оқибатларга олиб келиши мумкинлигига ҳам тўхталиб ўтиш лозим. ФКнинг 356-моддаси 4-қисмига кўра, ҳақ тўлашни назарда тутадиган шартномада баҳо назарда тутилмаган ва шартнома шартлари бўйича белгиланиши мумкин бўлмаган ҳолларда шартномани бажарганлик учун ўхшаш вазиятларда, одатда, шундай товарлар, ишлар ёки хизматлар учун олинадиган баҳо бўйича ҳақ тўланиши керак. Кўриниб турибдики, дастлабки шартномада товар, иш ёки хизматнинг баҳоси белгиланмаган бўлса ҳам, у тузилган деб ҳисобланади ва баҳо юқоридаги қоида асосида аниқланади.

Дастлабки шартномани тузган тараф учун асосий шартномани тузиш мажбурий ҳисобланади ва уни тузишдан бош тортган тақдирда, иккинчи тараф уни шартнома тузишга мажбур қилиш талаби билан судга мурожаат қилишга ҳақли. Шартнома тузишдан асоссиз бўйин товлаётган тараф шу туфайли етказилган зарарларни бошқа тарафга тўлаши керак.

Агар тарафлар асосий шартномани тузишлари лозим бўлган муддатнинг охиригача у тузилмаса ёки тарафларнинг биронтаси ҳам иккинчи тарафга ана шундай шартнома тузиш ҳақида таклиф юбормаса, дастлабки шартномада назарда тутилган мажбуриятлар бекор бўлади.

Дастлабки шартнома тарафларнинг юридик боғлиқлигини вужудга келтиради, бироқ унинг тузилиши кўзланган мақсад амалга ошганлигини билдирмайди. Дастлабки шартноманинг асосий мақсади тарафларнинг муайян юридик “иплар” орқали боғлаш ва келгусида асосан шартнома тузишга олиб келиш ҳисобланади.

Дастлабки шартнома асосида вужудга келадиган ҳуқуқ ва мажбуриятларни ҳуқуқий муносабат тарафлари томонидан лозим даражада бажариш, амалда уларда мулкӣ тусдаги бошқа ҳуқуқий муносабат вужудга келишини таъминлайди. Бу ҳолатда кейинги ҳуқуқий муносабат мулкни топшириш, ишни бажариш ва хизматни кўрсатиш тўғрисидаги муайян шартноманинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади.

Айни пайтда дастлабки шартноманинг ташкилий туси унинг мустақил ҳуқуқий аҳамиятга эгаллигига салбий таъсир қилмаслигини айтиб ўтиш лозим. Таъкидлаш лозимки, амалиётда, айниқса, келишувларни олиб бориш ва шартнома олди муносабатларини расмийлаштиришда фуқаролик муомаласи иштирокчилари шартномада қайд этилган тўлиқ келишувга эришишдан олдин ўзларига қандайдир ҳуқуқ ва мажбуриятлар олишни исташмайди. Бироқ муайян ҳолатларда шериклар шартнома мажбуриятлари билан боғланмаслик тарафларнинг келгусидаги манфаатлари ва ўзаро муносабатларига зид бўлиб қолиши мумкин. Кўпчилик ҳолатларда бу манфаатдорлик контрагентлар томонидан оралиқ тусига эга бўлган келишувни ифодаладиган ҳужжатлар тузилишига олиб келади. Бундай келишувлар адабиётларда “келгусидаги хоҳишлар тўғрисидаги баённома”, “ўзаро бир-бирини тушуниш тўғрисидаги меморандум”, “келишувлар тўғрисидаги битим”, “ишбилармонлик суҳбати ёзувларининг баённомаси” ва шу кабилар билан номланади. Аммо бу ҳужжатлар тарафларнинг шартнома олди келишувларини расмийлаштирганлиги сабабли ҳам тарафларга ҳеч қандай ҳуқуқ ва мажбуриятларни юкламайди ва, ҳеч шубҳасиз, дастлабки шартномадан фарқ қилади.

Айрим муаллифлар дастлабки шартномани асосий шартномани тузишга қаратилган бошқа ҳужжатлар билан уйғун эмаслигини асосли таъкидлаган ҳолда, дастлабки шартномани “шартнома олди келишувларининг бир тури” ёки “шартнома олди ҳужжатларининг кўриниши” сифатида талқин этишади.

Фикримизча, бу фикрлар тўлиқ маънода ҳуқуқий асосга эга эмас. Чунки дастлабки шартномада шартномаолди ҳужжатларининг бошқа турларидан фарқ қилиб, ҳуқуқий муносабат иштирокчилари ўзаро аниқ мажбуриятларни олади ва келгусида шартнома тузишдан бош тортиш эса фуқаролик ҳуқуқий жавобгарликни вужудга келтиради. Шартномаолди ҳужжатларида эса

тарафларнинг келгусида шартнома тузиш мажбуриятлари қатъий белгиланмайди ва шартнома тузишдан бош тортиш эса ҳеч қандай ҳуқуқий оқибатни вужудга келтирмайди.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда хулоса қилиб шуни таъкидлаш мумкинки, бугунги кунда дастлабки шартнома институтини ҳар томонлама ўрганиш, шартнома институти тарихини бу борада хориж амалиётини илмий-назарий ва амалий жихатдан таҳлил қилиш фуқаролик қонунчилиги ва шартнома институтининг янада такомиллашишига олиб келади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Расмий нашр. – Т., Адолат., 2018. – Б. 547.
2. Топилдиев В.Р. (2011). Фуқаролик ҳуқуқи (Ўқув қўлланма). Т.: Чўлпон номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 624.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармойиши (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.04.2019 й., 08/19/5464/2891-сон).
4. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Расмий нашр. – Т., Адолат., 2018. – Б. 547.
5. Елисеев И.В., Кротов М.В. Предварительный договор в российском гражданском праве// Очерки по торговому праву: Сб. науч. тр. / Под. ред. Е.А.Крашениникова. Вып. 7. – Ярославль: 2000. – С. 65.
6. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств.-М.: Статут, 2002. – С. 83. Б.М. Гонгало Гражданско-правовое обеспечение обязательств. Автореф. дис.докт.юр. наук. -Екатеринбург: 1998. – С. 26.
7. Елисеев И.В., Кротов М.В. Предварительный договор в российском гражданском праве// Очерки по торговому праву: Сб. науч. тр. / Под. ред. Е.А. Крашениникова. Вып. 7. – Ярославль: 2000. – С. 73.
8. Раҳмонқулов Ҳ. Мажбурият ҳуқуқи (умумий қоидалар). – Тошкент, ТДЮИ, 2005. – Б. 247.
9. Топилдиев В.Р. (2011). Фуқаролик ҳуқуқи (Ўқув қўлланма). Т.: Чўлпон номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 624.
10. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: общее положение. – М.: Статут, 2003. – С. 186.
11. Ўзбекистон Республикасининг “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 38-сон, 481-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
12. Топилдиев В.Р. Ташкилий муносабатларни фуқаролик – ҳуқуқий талқини. – Т., “Мумтоз сўз”. 2020. – Б.201.
13. Годэмэ Е. Общая теория обязательства // Учен. Труды ВИЮН. Вып. 13. – М.:1948. – С. 281.
14. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательствах. – М.: Госюриздат. 1950. – С. 26.
15. Амалдаги қонунларни қўллаш бўйича низоларни ҳал қилиш амалиёти умумлашмаси.

16. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общее положение. – М.: Статут, 2003. – С. 185.

17. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общее положение. – М.: Статут, 2003. – С. 189–190. Гонгало Б.М. Предварительный договор // Вестник Нотариальной Палаты Свердловской области. 1997. – № 5. – С. 13–14.

18. Кучер А. Преддоговорные соглашения в соответствии с российским законодательством и иными правовыми системами // Хозяйство и право. 2002. – №11. – С. 102.

19. Топилдиев В.Р. (2021). Civil law problems of constituent contracts. Общество и инновации, 2(3), 80–90.

20. Топилдиев В.Р. (2013). Рим ҳуқуқи. Тошкент: Янги аср авлоди, 263.